

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

מאורות

בס"ד

גיליון י"ג

תשע"ה

חפ"פ 536

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

הלל: מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי

לשלם את הנדר בירושלים

חלקו השני של פרק קטז בתהלים נאמר בתפילת ההלל רק בימים שבהם אומרים הלל שלם. תוכנו של חלק זה, הכולל שמונה פסוקים, הוא תפילת הודיה על חסדי ה' ומופיע בו פעמיים הפסוק "נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו", כעין פזמון חוזר המבליט מסר עיקרי בהודיה. בפעם השנייה מפורט גם מקום תשלום הנדר בפסוק, "בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים".

הנדר הוא כוח שניתן לאדם מישראל לחדש לעצמו מצוות ואיסורים החלים עליו ותוקפם כתוקפה של מצווה מהתורה. קיים אכן צורך בהבחנה בין יכולת חריגה זו של היחיד ובין עיקר התורה שניתנה לאומה כאומה. מה שמבטא הבחנה זו הוא מיקומן של פרשיות הנדרים בסיומי התורה, כמעין "נספח", "נספחות אלהיות של המוסר הפרטי, הנמשך מן המוסר הכללי" (הרצ"ה קוק זצ"ל, מתוך התורה הגואלת, ב, עמ' קכט). וביתר פירוט:

הקדושה המקורית היא קדושת הכלל. טרמינולוגיה מיוחדת נקבעה בבהירות בספר נצח ישראל פרק יא: "קדושת הכלל וקדושת הפרט". קיימת גם קדושת הפרט, אבל ענינם המיוחד של ישראל הוא קדושת הכלל. ואותה קדושה של "קודש ישראל לד'" נמשכת ומתפשטת גם אל האישיות אינדיבידואלית [...] גם בישראל יש מקום לקדושה הפרטית, אבל רק מתוך שהיא נשאת דבוקה ביסוד הכללי של קדושת ישראל, שהיא השורש והמקור האמיתי לכל מיני הקדושות ולכל המוסר. העיקר הוא הבנין היסודי של כלל ישראל. יחד עם זאת, אין יחס של שלילה ושל הזנחה להתקדשות ולהתעלות הפרטית והאינדיבידואלית, לכן אנו נפגשים בפרשתנו – פרשת "מטות" – במסכתא של נדרים. נדרים ונזירות אינם ענין כלל ישראלי אלא ענין אישי (שיחות הרב צבי יהודה, במדבר, עמ' 407).

עיקר ענינה של התורה הוא כלל ישראל, כפי שמתברר בדברי קודשו של המהר"ל ב"נצח ישראל" פרק יא, שעיקר קדושת התורה היא קדושת הכלל. ועם זה יש גם מציאות של קדושה פרטית אישית. לאנשים יחידים יש דרך התקדשות נוספת – נדרים ונזירות – אף על פי שאין זה דרך כלל ישראל, כי אין מצוה לנדר [...] עיקר קדושת ישראל היא קדושת הצבור, ומזה נמשכת קדושת היחידים, שהם טפלים לעומת הכלל. לכן "שמות ויקרא", הספר הכפול של "ושכנתי בתוכם", מסתיים בפרשת נדרים שאינם מצוה ולא דבר ציבורי כללי אלא דבר פרטי שמצטרף ליסוד הכלל הישראלי שסוכם בדברי הברית שבפרשת "בחוקותיי". וכן בסוף ספר במדבר, ספר הדרך, אנו מוצאים הלכות הנדרים בפרשת "מטות", בתור נספחות להנהגה הציבורית הלאומית (שיחות הרב צבי יהודה, דברים, עמ' 361–362).

הנדר מופיע מתוך חיי הפרט, כחריג, כשגם בחיי הפרט הנטייה לנדר מצויה בעיקר על רקע מצבים קיצוניים,

של מצוקה גדולה או שמחה גדולה. לכן, בשל ההתרגשות וחוסר האיזון הנפשי במצבים אלו, הנדרים אינם משקפים תמיד את מדרגתו ואת יכולותיו האמתיות של הנדר.

עם ההתרוממות, יוכל לפעמים להיות נלווה איזה יסוד זר, דמיוני, והחיים עצמם מבררים אחר כך את ערך הסיג שבו, על כן צריך מקום להתרת נדרים על פי חכם (הרא"ה קוק, פנקסי הרא"ה, א, עמ' קע).

התרת נדרים היא, לאור האמור, חזרה של הפרט לחיות בפועל את חיי הכלל, ללא התוספות האישיות שקיבל על עצמו. כך ניתן להסביר את משמעות הפסוק בפרקנו, "נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו", לא רק במובן של "בנוכחות כל עמו", אלא במובן של תשלום הנדר גם כמבטא חזרה לחיות את חיי הכלל במלואם.

לכן מובן מדוע נוהגים להתיר נדרים לפני ראש השנה, שבו ההשתייכות השלמה אל הכלל היא חיונית במיוחד: המלכה היא לא ענין פרטי בלבד אלא מצד הכלל, "אין מלך בלא עם" (רבנו בחי, כד הקמח). התחברות עם הכלל לא רק מבחינת הביטול אל הכלל אלא להיות חלק ממשי עם הכלל (הרב אברהם אלקנה שפירא, מורשה – שיחות למועדים, עמ' ריג).

גם אזכורה של ירושלים כמקום התרת הנדרים יובן לפי האמור לעיל. ירושלים, היעיר שעושה כל ישראל חברים" (ירושלמי, חגיגה ב, ו) היא נקודת החיבור בין הפרט לכלל.

ובני ישראל בארץ ישראל ובמקדש הרגישו הקדושה ונתדבקו כל אחד בשורש השייד לו [...] וזהו עיקר השמחה שהיה בירושלים, "משוש כל הארץ", כמו "שמח בחלקו", שכשכל אחד מכיר מקומו ושורשו זה מביא שמחה (רבי יהודה לייב מגור, שפת אמת, מסעי תרמ"ה).

לכן גם:

כינה הכתוב כלל ישראל בשם "ירושלים". כי היא היתה כנסיית כלל ישראל בעלותם לראות פני האדון ד' ברגל. ושם קיבלו כלל ישראל שפע תורה קדושה וְיִרְאָה, כל אחד לפי שורש אחיזתו נשמתו מכנסת ישראל (רבי חיים מוולוז'ין, נפש החיים, שער ב, פרק יז).

לכן זהו המקום שבו טבעי לרצות לשלם את הנדר ובכך לחזור לקיום אותו חלק מתרי"ג המצוות הכלליות המוטלות על הפרט.

זהו גם זבח התודה המוזכר בפרק. למילה "הודאה" משמעות כפולה בעברית: גם הבעת הכרת תודה וגם הכרה בְּאִמַּת (הרא"ה קוק, עולת ראיה, א, עמ' א). כך גם הבעת התודה המיטבית של היחיד היא בהכירו ובִּשְׁמֹו את אמת-חיי: היותו בן לעם ישראל.

הרב יהושע וידר

מרצה ליהדות במסלול ריקוד

פרשת שמות

"וראיתן על האבנים", רומז ל"מאין באת, שהרי ה"אבנים" הוא כידוע מקום לידת האשה; "וראיתם את הארץ מה היא", רומז ל"לאן אתה הולך, למקום עפר"; "וראיתם אותי" רומז ל"לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון", שהרי ראיית הציצית כראיית השכינה.

"ויגדל הילד ותבאחו לבת פרעה ויהי לה לבן. ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתחיו".

ותקרא שמו משה: במסכת מגילה אומרים חז"ל שלמשה היו שמות רבים נוספים, כמו "ירד", על שם שירד לישראל מן בימיו, ו"גדור", על שם שגדר פרצות ישראל.

והנה, אף על פי כן בכל התורה כולה נקרא שמו "משה", כפי שקראתו בתיה.

בויקרא כתוב: "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, חייך, מכל שמות שנקרא לך, איני קורא אותך אלא בשם שקראתך בתיה בת פרעה, ותקרא שמו משה".

המדרש עונה:

מכאן אתה למד שכרן של גומלי חסדים, אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה, לא נקבע לו שם בכל התורה, אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה, ואף הקדוש ברוך הוא לא קראהו בשם אחר.

מכאן אפשר ללמוד על חשיבותה של מידת החסד. על אף ששמותיו הרבים של משה ניתנו לו על שם מעשים גדולים שעשה, כמו הורדת המן ומתן תורה, הוא מוזכר בתורה בשם המורה על חסדה של בתיה.

בספר "שיחות מסר" כתוב:

כל פעלו של משה רבנו בימי חייו, שהתבטא במסירות נפש והקרבה למען הכלל, הכול נבע מאותה גמילות חסד ומסירות נפש שהשקיעה בתיה בהצלחתו, מסירות שהשפיעה על נפשו שלו. לכן, זכה ונקרא שמו "משה", כי שם זה מבטא את השורש למעלותיו, שלהן זכה לאחר מכן בימי חייו.

שנוכה ללמוד ולהתחזק במידת החסד של בת פרעה ומשה רבנו.

שרית יהושע

סטודנטית במסלול למחול ותנועה

בפרשה מתרחש המעבר ממשפחתו של יעקב כמשפחה לעם ישראל במצרים. קם מלך חדש ומתחילה אחת התקופות הקשות לעם ישראל – שעבוד מצרים.

"וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדָע, אֶת יוֹסֵף."

אומר על כך הכלי יקר שאחד הלקחים מסיפור יוסף ואחיו הוא, שדווקא הפעולות שעשו האחים כדי למנוע את מלכותו (זריקתו לבור ומכירתו למצרים), הן אלה שהביאו למלכותו. בדומה לכך, אנו מוצאים ביחס לפרעה וגאולת ישראל שדווקא הפעולות שפרעה עשה כדי למנוע את יציאת ישראל (השלכת הילדים ליאור כדי לפגוע במושיעים של ישראל וכו'), הן אלו שהביאו לבסוף לגאולה (שהרי על ידי כך מצאה בתיה את משה ולקחה אותו לגדלו. וכך גדל בבית פרעה).

נמצא שבשני המקרים דווקא הצעד שננקט כדי להתחכם נגד הגזירה הוא זה שהביא לבסוף להתקיימותה. זה שנאמר, "אשר לא ידע את יוסף". אילו היה פרעה יודע מה היה עם יוסף ואחיו, היה יודע שלא ניתן להתחכם נגד מה שנקבע זה מכבר וכל התחכמות רק מקרבת את הגזירה.

וַיֹּאמֶר אֶל עֲמֹן: הֲנֵה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֹב וְעָצוּם, מִמֶּנִּי. הֲבֵה בְּתַחֲכָמָה לֹא פֶן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסִף גַּם הוּא עַל שְׁנָאֵינוּ, וְנִלָּחֶם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ [...] וַיֹּאמֶר בְּיָלְדָן אֶת הָעֲבָרִיּוֹת וַיֹּאדֶמֶן עַל הָעֲבָרִיּוֹת: אִם בֶּן הוּא וְהִמָּתֵן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָיָה.

וראיתן על האבנים – ב"מסורה" מבואר שהמילה "וראיתם" מוזכרת בתורה שלוש פעמים: פעם אחת כאן, "וראיתן על האבנים", פעם נוספת בעניין המרגלים, "וראיתם את הארץ מה היא", ופעם נוספת בפרשת ציצית, "וראיתם אותי".

אומר על כך הגאון מוילנא (פנינים משולחן הגר"א):

יש כאן רמז לדבריו של עקביא בן מהללאל: "הסתכל בשלושה דברים ואי אתה בא לידי עבירה. דע מאין באת, ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת, מטיפה סרוחה, ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

שלוש הסתכלויות אלה רמוזות בשלוש הפעמים שבהן מוזכרת המילה "וראיתם" בלשון ציווי:

שנת שמיטה

המאבק על השמיטה במזכרת בתיה

פרק סוער ומרגש בתולדות המושבה מזכרת בתיה (עקרון) ובמערכת היחסים בין מייסדי המושבה לפקידי הברון אדמונד דה רוטשילד, נסב סביב שאלת קיום מצוות השמיטה בשנת תרמ"ט (1889).

בסוכות תרמ"ג שכנע הרב שמואל מוהליבר, ממנהיגי חובבי ציון, את הברון היהודי אדמונד דה רוטשילד מפריז, לתמוך בתכנית שלפיה איכרים יהודים מרוסיה יקימו מושבה חקלאית בארץ ישראל. פקידי הברון בחרו משפחות איכרים שומרי תורה ומצוות מבני הכפר היהודי פבלובקה ברוסיה הלבנה, שרצו לעלות לארץ ישראל. מיד עם עלייתם ארצה קשרו מייסדי המושבה קשרי ידידות עם רבני היישוב הישן בעיר הקודש ירושלים, ואימצו לעצמם את מנהגי ירושלים. מייסדי המושבה נודעו כחקלאים

חרוצים שומרי תורה ומצוות ובשל כך זכו לאהדה ולהערכה רבה מצד הברון אדמונד דה-רוטשילד.

עמדת הברון ופקידיו במחלוקת השמיטה הייתה שיש לסמוך על ההיתר למכירת הקרקע כדי לעבד את האדמה באותה שנה. ואכן, בכל המושבות, למעט במושבה פתח תקווה, המשיכו לעבד את האדמה בשנת השמיטה בהסתמך על ההיתר. החלטת מייסדי מזכרת בתיה לשבות בשביעית הייתה בלתי מובנת לפקידי הברון וגרמה לקרע עמוק בינם ובין תושבי המושבה.

כדי לכפות על תושבי המושבה לעבוד בשנה השביעית איימו פקידי הברון להפסיק את מתן התמיכה החודשית למשפחה ובכך לאלץ את המייסדים לצאת לעבוד בשביעית. משנוכחו פקידי הברון לראות כי חלפו כארבעה חודשים מתחילת השמיטה והניסיונות להניא את תושבי המושבה מלשבות בשביעית כשלו, גזרו עליהם גזרות קשות: סגירת באר המים, סגירת בית הספר, אי הגעת רופא למושבה, סגירת בית המרקחת. הגזרות שהוטלו על המושבה הכבידו על התושבים עד כדי חרפת רעב ואבדות בנפש, כמתואר בעיתון "החבצלת" מיום י"ב במנחם אב תרמ"ט:

הלא תדעו אחים יקרים כי אחיכם איכרי עקרון נתונים ברעה גדולה [...] המה ונשיהם וטפם ובהמתם יחד יגוועו ברעב

במלוא מובן המלה. זעקת הרעבון החלה להפיל בהם חללים, ויום יובאו חולים רבים מהמושבה, לבתי החולים בירושלים.

גזרות אלה לא הרתיעו את בני המושבה ולא הביאו לשינוי החלטתם. תושבי מזכרת בתיה לא נכנעו ללחץ של פקידי הברון עד תום שנת השמיטה.

לעיון נוסף

אחיעזר ארקין, נחשוני השמיטה, מזכרת בתיה תשס"א.